



JOEEP

e-ISSN: 2651-5318

Homepage: <http://dergipark.org.tr/joeeep>

Araştırma Makalesi • Research Article

Katılım Esaslı Yatırım Bankacılığı: Türk Bankacılık Sisteminde Yeni Bir Aktör

Islamic (Participation) Based Investment Banking: A New Actor in the Turkish Banking System

Abdulkadir Atar^{a,*}

^a Doç.Dr., Marmara Üniversitesi, İslam Ekonomisi ve Finansı Enstitüsü, 34722, İstanbul / Türkiye

ORCID: 0000-0002-5721-9826

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 7 Nisan 2023

Düzeltilme tarihi: 7 Mayıs 2023

Kabul tarihi: 26 Mayıs 2023

Anahtar Kelimeler:

Türk Katılım Bankaları

Türk Yatırım Bankaları

Mudarebe Bankacılığı

ARTICLE INFO

Article history:

Received: April 7, 2023

Received in revised form: May 7, 2023

Accepted: May 26, 2023

Keywords:

Turkish Islamic Banks

Turkish Investment Banks

Mudaraba Banking

ÖZ

Türkiye’de 1985-2005 yılları arasında bankacılık sistemine alternatif bir model şeklinde özel finans kurumları ismiyle faaliyette bulunan katılım bankaları, 2005 yılına gelindiğinde bankacılık sistemine dahil edilerek bugünkü isimleri olan katılım bankacılığı ismi altında varlıklarını sürdürmeye başlamışlardır. Katılım bankaları, vâdeli fon toplarken kâr/zarar ortaklığına yani fıkıhtaki adıyla mudârebeyle dayalı katılma hesabı ile, fon kullanırken ise çoğunlukla müşterinin almak istediği ürünü (mal, konut, taşıt vb. gibi) peşin alıp üzerine kârını ilave edip müşteriye vâdeli satarak yani fıkıhtaki adıyla murabaha ile işlemlerini yürütmektedirler. Fon kullandırımında az da olsa kullanılan bir diğer yöntem ise proje tabanlı kâr/zarar ortaklığı yani mudârebe/müşâreke’dir. Bu çalışma, 1985-2022 yılları arasında katılım bankalarının fon kullandırım teknikleri açısından en çok tercih ettikleri ürünün murâbaha olduğunu ortaya koyarak, katılım bankacılığında mudârebe/müşâreke türünde fon kullandırabilme imkanını sunan alternatif bir bankacılık türüne işaret ederek, kalkınma ve yatırım bankacılığının bu tür bir bankacılık zeminini sağlayıp sağlayamayacağını akademisyenler ve uygulayıcılar nezdinde tartışmaya açmayı hedeflemektedir.

ABSTRACT

Islamic banks in Turkey, which operated under the name of private financial institutions as an alternative model to the banking system between 1985 and 2005, were included in the banking system in 2005 and continue their existence under their current name of participation banking. Participation banks are carried out their transactions by using mudaraba accounts when collecting funds with maturity, and by murabaha when disbursing funds. Another method used to a lesser extent in fund disbursement is project-based profit/loss sharing (mudaraba/musharaka). This study aims to reveal that the most preferred product of participation banks in terms of fund disbursement techniques between 1985 and 2022 was murabaha, pointing to an alternative type of banking that offers the opportunity to disburse funds in the mudaraba/musharaka type of participation banking, and to open the public debate on whether development and investment banking can provide such a banking ground.

1. Giriş

Dünyada İslâmî bankacılık, Türkiye’de katılım bankacılığı ismiyle bilinen bankacılık türü modern anlamda var oldukları 1960’lı yıllardan günümüze belirli bir mesafe kat etmiş olmalarına rağmen çeşitli çevrelerce eleştirilmekten kurtulmuş değillerdir. Bazı İslâmî çevreler tarafından meşruiyetleri bile halen tartışma konusu olan katılım bankacılığı, farklı nedenlerle de olsa diğer bazı kesimler tarafından da eleştiriye mâruz kalmaktadır. İlk grupta yer

alan çevrelerin eleştirilerinin genellikle temel odağında İslâmî bankaların faizli ticârî (konvansiyonel) bankaların birer taklitçisi konumunda oldukları, özgün bir İslâmî yönlerinin bulunmadığı vurgusu yer almaktadır. Bu eleştirilerin bir alt kırılımında ise daha teknik eleştiri argümanları yer almaktadır. Bu argümanların başında ise bahsi geçen bankacılık türünün fon kullandırmalarında fıkıhta murâbaha adı verilen “peşin al, kâr ekleyerek vâdeli sat” şeklinde özetleyebileceğimiz ürün tercihleri gelmektedir. En basit şekilde özetlemek gerekirse katılım

* Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: abdulkadir.atar@marmara.edu.tr

Atıf/Cite as: Atar, A. (2023). Katılım Esaslı Yatırım Bankacılığı: Türk Bankacılık Sisteminde Yeni Bir Aktör. *Journal of Emerging Economies and Policy*, 8(1), 285-296.

This article is published under the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0) licence. Anyone may reproduce, distribute, translate and create derivative works of this article (for both commercial and non-commercial purposes), subject to full attribution to the original publication and authors.

bankacılığının kâhir ekseriyetle temel fon toplama yöntemi kâr/zarar ortaklığı eksenindeki katılma hesapları, fon kullandırma yöntemi ise murâbaha olmaktadır. İşte bu noktada, katılım bankalarının fon kullandırma yöntemi olarak murâbaha işlemini tercih yoğunlukları, mudârebe yani kâr/zarar ortaklığı şeklinde fon kullandırma yapıp yapmadıkları, yapıyorlarsa kaç işlemde ve ne tutarda yaptıkları, mudârebe ile işlemler az ya da hiç yapılmıyorsa neden tercih edilmediği gibi unsurların dikkatlice ve analitik bir şekilde incelenmesi ve analiz edilmesi gerekmektedir. Maalesef şimdiye değin bu bankaların mudârebe/müşârekeye yönelik tavırları ya da mesafeleri konusunda analitik bir akademik çalışma yapılmamış olup temenni ve ezberlere dayalı iyi niyetli ancak yetersiz yaklaşımlardan ibaret kalmıştır. Bu çalışma ile 2019 yılında Türk bankacılık mevzuatında yapılan değişiklik uyarınca kalkınma ve yatırım bankalarına verilen faizsiz bankacılık ürünlerini kullanma imkânları çerçevesinde yeni bir katılım bankası modeli olarak katılım kalkınma ve yatırım bankacılığının mudârebe/müşâreke ortaklığı yoluyla finansman sağlanması konusu tartışmaya açılacaktır.

2. Türk Bankacılık Sisteminin Ana Hatları

Osmanlı Devleti'nde 1847 yılında kurulan Banque de Constantinople (Dersaadet/İstanbul Bankası) modern bankacılık faaliyetleri Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla devam etmiş, Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine birçok kurumun intikâl ettiği gibi (Kuruluşları Cumhuriyet dönemi öncesine uzanan kurum ve kuruluşlardan bazıları; PTT (Kuruluş:1840), Yargıtay (Kuruluş:1868), Emniyet Genel Müdürlüğü (Kuruluş:1845), Jandarma Genel Komutanlığı (Kuruluş: 1839)) bazı bankalar da aynı isim ile intikâl etmiştir. Osmanlı Bankası ve Ziraat Bankası aynı isimlerle Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne değin faaliyetlerini sürdüren bankalara verilebilecek yalnızca iki örnek olarak sunulabilir. Osmanlı Bankası, İngiliz ve Fransız sermayesi ile kurulmuş olup Osmanlı'nın bir anlamda merkez bankası konumunda olmuş, Memleket Sandıkları ve Menâfi Sandıkları'nın devamı hüviyetindeki Ziraat Bankası ise bu isimle 1888'de ilk Türk sermayeli kamu bankası olarak kurulmuştur (Düster 1. Tertib). Türk bankacılık sisteminde faaliyetlerine göre temelde üç adet banka türü bulunmaktadır. Bunlar; Mevduat bankaları, katılım bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarıdır. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu, bu banka türlerini şu şekilde tarif etmektedir;

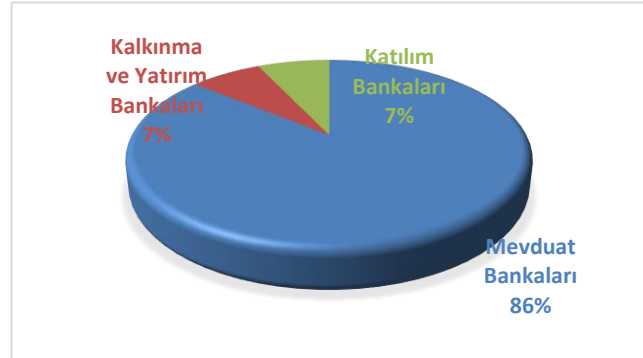
“Mevduat bankası: Bu Kanuna göre kendi nam ve hesabına mevduat kabul etmek ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini,

Katılım bankası: Bu Kanuna göre özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini,

Kalkınma ve yatırım bankası: Bu Kanuna göre mevduat veya katılım fonu kabul etme dışında; kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren ve/veya özel kanunlarla kendilerine verilen görevleri yerine getiren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubelerini ifade eder.” (Bankacılık Kanunu, 2005).

Türk bankacılık sektöründe hâli hazırda toplam 56 banka faaliyette bulunmakta olup bunların 34'ü mevduat, 16'sı kalkınma ve yatırım ve 6'sı ise katılım bankasıdır. BDDK'nın yayınladığı 2022 Mart verilerine göre; aktif büyüklüğü açısından Türk bankacılık sisteminin %86'sı mevduat bankacılığından, %7'si kalkınma ve yatırım, diğer yüzde %7'si (Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) Temmuz 2022 verilerine göre katılım bankacılığının tüm bankacılık sektörü içindeki toplam aktif büyüklüğü %8,3'tür (tkbb.org.tr, 2022)) ise katılım bankacılığından gelmektedir (bddk.org.tr, 2022). Mevduat bankası olarak anılan bankacılık türü Türkiye ve dünyada en yaygın olarak bilinen bankacılık türü olduğu için konvansiyonel (Bu kelime Fransızca “conventionnel” sözcüğünden Türkçeye geçmiş olup sözlük anlamı “geleneksel”dir) bankalar olarak anılmaktadır.

Grafik 1. Türkiye'de Aktif Büyüklüğüne Göre Banka



Türleri

Kaynak: (bddk.org.tr, 2022).

3. Türkiye'de Kalkınma ve Yatırım Bankacılığının Tarihiçesi

Literatürde ticarî banka olmayan bankacılık türü olarak tanımlanan yatırım bankacılığı kavramı, Türkiye ve diğer İslâm ülkelerinde 1960'ların ortalarında faaliyetlerine başlayan yeni bir bankacılık türü olan İslâmî bankaların yer almasıyla tanım olarak biraz daha açıklanmaya muhtaç hale gelmiştir. Yatırım bankacılığını kısaca, belirlenen faaliyet alanları için firmalara uzun vâdeli sabit sermaye imkânı sunan, büyük şirketlerin birleşmelerine aracılık eden, şirketlere yatırım danışmanlığı verme, kredi limiti tahsis etme ve proje finansmanı imkânları sunma gibi hizmetleri yerine getiren ancak mevduat kabul etme yetkilerini hâiz olmayan bankacılık türü olarak da belirtebiliriz (Çelik, 2011, s. 19). Esasen Türk mevzuatında kalkınma ve yatırım bankası şeklinde geçen tanımın kalkınma kısmı ile yatırım

kısmı birbirinden farklı iki amaca matuf olarak var olmaktadır. Bunlardan ilki olan kalkınma, bir ülkenin makroekonomik açıdan kalkınmasını kapsayan ve daha genel bir anlam kümesine, yatırım ise proje finansmanı, gelir ortaklıkları, kitle fonlaması vb. gibi daha özgül amaçlara hizmet eden dar bir anlam dünyasına işaret etmektedir. İktisat tarihi açısından birbirlerinden bu şekilde ayrışmakla birlikte mer'î Türk mevzuatında “kalkınma ve yatırım bankaları” devletin piyasaya müdahalesini sınırlayan neo-liberal yaklaşıma daha uygun bir yapıda görünmektedir. Zîra Türk ekonomisi 1980 yılından itibaren serbest piyasa modelini benimseyen bir iktisat politikası uygulamaya başlamış, kamunun iktisadî hayatın içindeki pozisyonu düzenleyici ve denetleyici bir fonksiyon ile sınırlandırılmaya çalışılmıştır. 1960-1980 yılları arasında “planlı ekonomi dönemi” olarak tesmiye edilen dönem kalkınma bankacılığının fonksiyon ve çerçevesi farklı iken 1980 sonrası serbest piyasa anlayışının benimsendiği yıllarda ise aynı bankacılık türünün fonksiyon ve çerçevesi makroekonomik yaklaşım itibarıyla dönüşüme uğramıştır.

Günümüzde yatırım bankacılığı tahvil ve hisse senedi gibi menkul kıymetleri ihraççılardan satın alıp bunları nihaî yatırımcılara satan kurumlar hüviyetindedir. XVIII. asırda temel menkul kıymetler, hükûmetlerin ihraç ettikleri tahvillerdi. Bu tahvillerin fiyatlandırılması ve dolaşıma sokulması ise günümüzdeki yatırım bankalarının yöntemlerine oldukça benzemektedir. Bir hükûmet tahvil ihraç edeceği zaman günümüzdeki yatırım bankacıları gibi güvenilir birkaç aracı ile anlaşarak işlemlerini gerçekleştirirdi. Yatırım bankacılarının ya da o dönemki isimleriyle aracılardan önemini gösteren şu örnek ilgi çekicidir. XIX. asrın ortalarında Amerika, demiryolları ve diğer altyapı yatırımları için henüz yeterli bir sermaye birikimine sahip değilken Avrupalı yatırım bankacıları bu yatırımları finanse etmek için ülkelerinden kaynak bulmuşlardı. 1842 yılında pamuk fiyatlarındaki dramatik düşüş nedeniyle sekiz Amerikan eyaleti ihraç ettikleri tahvillerin ödemelerini temerrüde düşürmüştü. Bu olay üzerine Avrupalı yatırım bankacıları Amerika'dan gelen yeni tahvil ihraç taleplerine olumsuz yaklaşmışlar, gelinen durumda Amerika'nın yeni kaynak bulma girişimleri akamete uğramıştı. Hatta James de Rothschild'ın Amerikan Federal Hükûmet yetkilisine şunları dediği aktarılır: “Hükûmetinize, Avrupa'nın finansörlerinin başındaki adamı gördüğümüzü ve size bir dolar (bile) borç alamayacaklarını söylediğini iletebilirsiniz.” (Iannotta, 2010).

Çalışmada Türk kalkınma ve yatırım bankacılığının tarihçesini ele alırken konu üç örnek banka üzerinden işlenecektir. Bunlar; Türkiye Sınai ve Maadin (Arapça kökenli Maâdin sözcüğü maden kelimesinin çoğulu olarak Madenler anlamına gelmektedir) Bankası, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası ile Türkiye Sınai Kalkınma Bankası/Türk EXİM'in kaynağını oluşturan Devlet Yatırım Bankası'dır.

3.1. Türkiye Sınai ve Maadin Bankası

Türkiye'de kalkınma bankacılığının ilk örneği 1925 yılında

kurulan Türkiye Sınai ve Maadin Bankası'dır (Kayabaş, 1989, s. 19). 1923 yılında ilk kez tertip edilen İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararların bir çıktısı olarak uygulamaya sokulan bu bankanın temel amacı yeni kurulan Cumhuriyet'in özellikle sanayi ve madencilik alanlarında ihtiyaç duyulan alt yapı yatırımlarını finanse etmek, Anadolu'da teşekkül edecek maden ve ziraî alanlardaki sanayiye dayalı işletmelerin girdi ve sabit fizikî yatırım gereksinimlerini gidermektir (Erdal, 2022, s. 1). Sonraki yıllarda Türkiye'de daha modern anlamdaki kalkınma bankası ise merkezi İstanbul olan ve 50 yıllığına 12,5 milyon TL sermaye ile 1950 yılında kurulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Anonim Ortaklığı'dır (BOA 122-41-2, 1950). Günümüzde halen aynı isim altında faaliyetlerini sürdüren bankanın kuruluş ana sözleşmesinde belirtilen 13 adet kurucu ortak banka şöyle yer almaktadır;

- 1) Türkiye İş Bankası (Ankara)
- 2) Türkiye Garanti Bankası (Ankara)
- 3) Yapı ve Kredi Bankası (İstanbul)
- 4) Türkiye Ticaret Bankası (Ankara)
- 5) Tutum Bank (İstanbul)
- 6) Akbank (Adana)
- 7) Türkiye Kredi Bankası (İstanbul)
- 8) Türkiye Eski Muharipler Bankası (Ankara)
- 9) Osmanlı Bankası (İstanbul)
- 10) Selânik Bankası (İstanbul)
- 11) Banca Commerciale İtaliana (İstanbul)
- 12) Hollandsche Bank-Unie N.V. (İstanbul)
- 13) Banco di Roma (İstanbul)

Bankanın kuruluş amacı da yine ana sözleşmede şöyle belirtilmektedir;

a) “Türkiye’de yeni hususî sanayiinin kurulmasına ve mevcut bulunan hususî sanayiinin tevsiine ve modernleştirilmesine yardım etmek ve bunları hazırlamak,

b) Ecnebî ve yerli hususî sermayenin Türkiye’de kurulan sanayiye (iştirâkine) yardım etmek ve bu hususları teşci ve teşvik etmek,

c) Türk sanayiine müteallik esham ve tahvilâtın hususî mülkiyette bulunmasına gayret etmek ve Türkiye’de sanayiye ait esham ve tahvilât piyasasının inkişâfına yardım eylemek,

d) Yukarıda a ve b fıkralarında yazılı amaçlara ulaşmak gayesiyle;

1) Açık kredi rehin ipotek mukabilinde orta ve uzun vadeli ve bazen de icabında kısa vadeli ikrazatta bulunmak,

2) Gerçek ve tüzel kişiliği hâiz her türlü (hususî) sınaî teşebbüslere iştirâk etmek,

3) *Bazı istisnâî hallerde Bankanın kaynaklarıyla yeni sınaî teşebbüsler kurmak,*

4) *Bankanın münasebet tesis ettiği müşterilerine teknik ve idarî yardım temin etmek,*

5) *Menkul ve gayrimenkuller üzerine kendi namına veya özel veya tüzel kişilerle birlikte her türlü muamelelerde bulunabilmek, alacaklarının temini için ipotek kabul ve fekketmek ve gayrimenkullere sahip olmak,*

6) *Her halde Bankanın kaynaklarını yukarıdaki maksatlar için tekrar kullanılabilir bir hale koymak üzere, iştirâklerin sınaî teşebbüslerdeki mülkiyetin mümkün mertebe seri bir şekilde satılıp elden çıkarılmaları hususlarını temin etmek.” (BOA 110-696-4, 1950).*

3.2. Sınaî Yatırım ve Kredi Bankası

Türkiye’de yatırım bankacılığı türünde kurulan bir diğer banka ise 1963 yılında kurulan Sınaî Yatırım ve Kredi Bankası Anonim Şirketi’dir. Bu banka, I. Kalkınma Planı (1963-1967) çerçevesinde gündeme gelen kısa, orta ve uzun vâdeli kredilerin ekonominin gereksinimlerine çâre olacak yeni kurumlar kurulması ya da faaliyetteki kurumlarda reformlar yapılması şeklindeki yaklaşım neticesinde açılmıştır (Kalkınma Plânı -Birinci Beş Yıl- 1963-1967, 1963). Banka’nın kuruluş sermayesi 40 milyon TL, süresi ise 50 yıl olarak belirlenmiştir. Merkezi İstanbul olarak belirlenen bankanın kurucu ortakları ise şöyledir (BOA 168-6-14, 1963);

- 1) Türkiye İş Bankası
- 2) Yapı ve Kredi Bankası
- 3) Türk Ticaret Bankası
- 4) Osmanlı Bankası
- 5) Akbank
- 6) Türkiye Vakıflar Bankası
- 7) Türkiye Garanti Bankası
- 8) Türkiye Kredi Bankası

Sınaî Yatırım ve Kredi Bankası’nın esas sözleşmesinde Banka’nın amaçları şöyle sıralanmıştır;

a) *“Türkiye’de mevcut ve/veya kurulacak özel sanayiye orta vadeli yatırım ve işletme kredisi açmak,*

b) *Yerli ve yabancı hususî sermayenin Türkiye’de özel teşebbüs tarafından kurulacak sanayiye iştirakini teşvik ve memlekette menkul kıymetler piyasasının teessüs ve gelişmesine hizmet etmektedir.” (BOA 168-6-14, 1963).*

3.3. Devlet Yatırım Bankası (Türkiye İhracat Kredi Bankası /Türk EXIMBANK)

Türkiye’de kurulan bir diğer yatırım bankası I. Kalkınma Planı’nda kurulacağı belirtilen Devlet Yatırım Bankası’dır. Plan’da böyle bir yatırım bankası kurulmasının gerekliliği

kamu iktisadî teşebbüslerinin orta vâdeli kredi ihtiyaçlarını giderecek bir bankaya olan ihtiyaç olarak ifade edilmektedir (Kalkınma Plânı -Birinci Beş Yıl- 1963-1967, 1963, s. 503). 1964 yılında bir milyar TL sermaye ile kurulan Banka’nın merkezi Ankara olarak belirlenmiştir. Banka’nın görev ve yetkileri şu şekildedir;

- a) *“Bankanın görevi “İktisadi Devlet Teşekküllerinin yatırımları için gerekli kredileri sağlamak, gerektiğinde bu maksatla garanti vermek, bu kanun ve diğer kanunlarla kendisine verilen işleri yapmaktır.*
- b) *Banka, hisse senedi satı almak veya sermayeye iştirak etmek suretiyle ve başka yollarla kamu sektörüne ve özel sektöre dâhil teşebbüs kurum ve kişilerle ortaklık kuramaz ve kurulmuş olanlara katılamaz.*
- c) *Banka, şube açamaz ve teşkilâtı için gerekli olanlar dışında gayrimenkul edinemez.*
- d) *Alacakların tahsilini sağlamak maksadıyla ve diğer sebeplerle tesahub edilen hisse senetleri ve gayrimenkuller en kısa zamanda elden çıkarılır.” (Devlet Yatırım Bankası Hakkında Kanun , 1964).*

Devlet Yatırım Bankası, 1987 yılına gelindiğinde Türkiye İhracat Kredi Bankası Anonim Şirketi adını alarak bir ihracat kredi bankasına dönüşmüştür (Kayabaş, 1989, s. 28). Türk EXIMBANK olarak da isimlendirilen Banka’nın faaliyetleri günümüzde sürmektedir. Banka’nın amaçları şöyle tanımlanmıştır:

“İhracatın geliştirilmesi, ihraç edilen mal ve hizmetlerin çeşitlendirilmesi, ihraç mallarına yeni pazarlar kazandırılması, ihracatçıların uluslararası ticarete paylarının artırılması, girişimlerinde gerekli desteklerin sağlanması, ihracatçılar ve yurtdışında faaliyet gösteren müteahhitler ve yatırımcılara uluslararası piyasalarda rekabet gücü ve güvence sağlanması, yurtdışında yapılacak yatırımlar ile ihracat maksadına yönelik yatırım malları üretim ve satışın desteklenerek teşvik edilmesi.” (Cingi, 1988, s. 21)

4. Türkiye’deki Katılım Finans Sisteminin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Mevcut Durumu

16/12/1983 tarih ve 83/7506 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve 25/02/1984 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanan tebliğ ile yasal zemin bulan Özel Finans Kurumları, Türk finans sistemine yeni bir tür olarak dahil olmuşlardır. İlgili tebliğ ile Türk bankacılık sistemine bu yeni finans kurumları aracılığıyla fon toplama ve fon kullandırım açısından yeni birtakım teknikler kazandırılmıştır. Örneğin mevduat bankalarındaki vâdeli/vâdesiz mevduat yerine özel finans kurumlarında vâdesiz hesaplar için “cârî hesap” ve vâdeli hesaplar için “katılma hesabı” tanımları getirilmiş, iki bankacılık türü bu yönden farklılaşmıştır. Yine fon kullandırmalarında da

mevduat bankalarındaki kredi kavramı yerine iki yeni ürün olarak “üretim desteği” ve “kâr ve zarara katılma yöntemi” ismiyle iki yeni fon kullandırım ürünleri getirilmiştir (Resmî Gazete, 1984). Mezkûr tebliğde bu ürünler şu şekilde tanımlanmaktadır;

Fon toplama ürünleri

- “*Özel Cari Hesaplar: TL veya döviz cinsinden açtırılan, talep anında kısmen veya tamamen heran geri çekilebilme özelliği taşıyan, karşılığında faiz veya kâr ödenmeyen gerçek ve tüzel kişilere ait fonlardır*
- *Kâr ve Zarara Katılma Hakkı Veren Hesaplar: Finans kurumuna, “kâr ve zarara katılma hesabı akdi” karşılığında en çok 5 yıl için yatırılan ve bu fonların Tebliğ’de belirtilen esaslara göre kullanılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu doğuran gerçek ve tüzel kişilere ait fonlardır.*

Fon kullandırım ürünleri

- *Üretim Desteği Sağlanması: İşletmeleri için gayrimenkul, ham ve yarı mamul maddeler ile teçhizat ve makina temini amacıyla başvuranlara gerekli madde, teçhizat ve gayrimenkulleri üçüncü şahıslardan peşin satın alıp, vadeli satması şeklinde olur. Kurum’un satın alma ve satma akdini sözleşme serbestisi dahilinde aynı anda tamamlaması şarttır.*
- *Kâr ve Zarara Katılma Yöntemi ile Fon Kullandırma: Kâr ve zarara katılma yöntemi ile fon kullandırmak için Kurum’un fon kullandırılacak gerçek ve tüzel kişilerle “Kâr ve Zarara Katılma Yatırım Akdi” imzalaması gerekir. Kâr ve zarara katılma, fon kullananın tüm faaliyetlerinden doğacak kâr ve zarara katılma şeklinde olabileceği gibi, belirli bir faaliyetten veya belirli bir parti malın alım satımından doğacak kâr ve zarara katılma şeklinde de olabilir. Kuru m fon kullandırdığı gerçek ve tüzel kişilerin kârına sözleşmede belirlenen oranda iştirak edebilir; bu fonu kullanan gerçek ve tüzel kişilerin zararı halinde ise, Kurum husule gelen zarara, azami o işe tahsis ettiği meblağ kadar katılır.” (Resmî Gazete, 1984).*

İlgili mevzuat tanımlarından hareketle fon kullandırılmadaki “katılma hesapları” ile vâdeli fon toplayacak olan özel finans kurumları, kâr/zarar ortaklığına dayalı hesap yönetimi ile iki tür fon kullandırım yönteminden birisi ile yaptığı işlemde elde edilen sonuca göre kâr/zarar durumunu ilgili hesap havuzlarına yansıtarak, eğer kâr ederse müşteri ile aralarında önceden anlaştıkları kâr paylaşım oranına göre ilgili hesaplara kâr tahakkukunu gerçekleştirecektir. Eğer faaliyetlerin sonucunda zarar ortaya çıkar ise ilgili hesaplara kâr tahakkuk edemeyecek ve müşterinin de herhangi bir beklentisi olmayacaktır. Fon toplama yönüyle bu yöntem fıkıhtaki mudârebedir. Fon kullandırım yöntemlerine gelince, özel finans kurumu

toplandığı fonları “üretim desteği sağlanması” şeklinde müşterilerine kullandırabilir ki bu yöntem fıkıhtaki murâbahadır. Özel finans kurumu, öncelikle müşterisinin almak istediği mal ya da gayr-i menkulü satıcıdan satın alır, sonra üzerine kâr ilâve ederek vâdeli olarak müşterisine satar. Böylelikle işleme bir ticarî işlem hüviyeti kazandırılarak İslâm dininin yasakladığı faizli işlemde kaçınılmış, bir ticarî işlem yapılmış olunur. Fukâhânın büyük bir çoğunluğu bu işlemi tecvîz ederken bir kısmı ise câiz görmemektedir. Bu çalışma konunun fikhî boyutunu ele almadığı için meselenin detaylarına girilmeyecektir. Özel finans kurumlarının bir diğer fon kullandırım metodu olan “kâr ve zarara katılma yöntemi ile fon kullandırma”dır ki bu işlemin fıkıhtaki karşılığı ortaklık yapısına göre mudârebe ya da müşârekedir. Bu tür fon kullandırım işleminde özel finans kurumu, yapılacak iş bazında doğacak olan kâr ve zarara ortak olabileceği gibi bir şirkete ortak olarak o şirketin tüm faaliyetlerinden doğacak olan kâr ve zarara da ortak olabilir. Bu kullandırım yöntemi yani mudârebe ya da müşâreke fukâhâ arasında en muteber ve sahih bir ticarî muamele olarak kabul edilir. Murâbaha ile mudârebe/müşâreke uygulamaları arasındaki İslâmîlik vurgusu mudârebe/müşâreke uygulamasından yana ağır basıyor olduğu için özel finans kurumlarının mudârebe/müşâreke uygulamasını daha çok yaptıkları varsayılabilir. Ancak fiilî durum böyle değildir. Bir sonraki başlıkta Türk katılım finans sisteminde mudârebe/müşâreke uygulamalarına değinilerek bu konu hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır.

2005 yılına gelindiğinde katılım finans sistemi için yeni bir dönem açılmış, özel finans kurumları katılım bankaları olarak yeni isimlerine kavuşarak bu kurumlar bankacılık sistemine dahil edilmiştir. Kurulduğu tarih olan 1984’ten 2005 yılına kadar 21 sene boyunca bir tebliğ ile idare olunan özel finans kurumları, 2005 yılında 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’na tâbi olmuşlar ve kanun seviyesinde meşruiyetlerini elde etmişlerdir. Özel finans kurumu ismiyle özellikle dış işlemleri ilgilendiren faaliyetlerinde kendilerini tam olarak dış dünyada tanıtmayan bu kurumlar, katılım bankacılığına geçildikten sonra bu tür sıkıntılardan kurtulmuşlardır. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’na geçişin bu kurumlara getirdiği bir diğer çok önemli gelişme ise bünyelerindeki özel cârî ve katılma hesaplarının da tıpkı mevduat bankalarındaki mevduatlarda olduğu gibi Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) tarafından güvence altına alınması olmuştur (Günümüzde TMSF’nin sağladığı mevduat sigorta limiti tutarı 200.000 TL’dir. Detaylar için bkz. (tmsf.org.tr, 2022)) (Bankacılık Kanunu, 2005). Günümüzde üçü kamu üçü özel sermayeli olmak üzere altı katılım bankası faaliyetlerini sürdürmekte olup 2022 itibariyle üç tane dijital katılım bankası BDDK’dan lisans iznini almış olup faaliyetlerine ilerleyen dönemlerde başlayacaktır. 1985’ten beri faaliyetlerini sürdüren bu kurumlar aradan geçen 37 yıllık süre sonra tüm bankacılık sistemindeki pazar paylarını aktif büyüklükleri açısından 2022 Temmuz dönemi itibariyle ancak %8,3’e çıkartabilmişlerdir (tkbb.org.tr, 2022). XI. Kalkınma Planı

(2019-2023)'nda katılım bankacılığının tüm sektör içindeki payının 2025 yılına kadar %15 olması hedeflenmektedir (On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), 2019). Belirlenen hedefi tutturabilmek için mevcut katılım bankacılığı sektörünü üç yıl içerisinde yaklaşık iki kat büyümesi gerekmektedir. Sektöre yeni katılacak üç adet dijital katılım bankasının ve muhtemel yeni aktörlerin katılımıyla 2025 yılında bu hedefe ne denli ulaşılabileceği görülecektir.

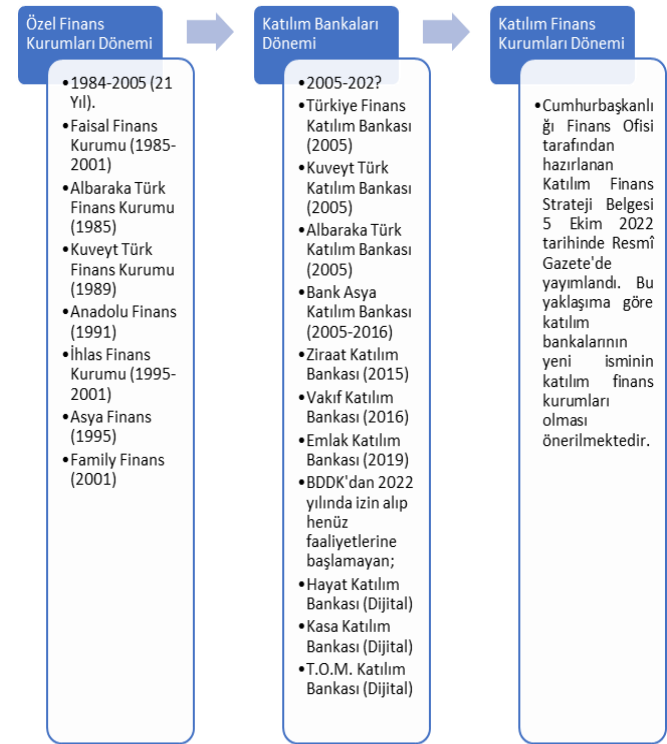
1984 yılında özel finans kurumları ile başlayıp 2005 yılında bankacılık sistemine entegre olan ve katılım bankaları ismini alan bu kurumlar için 2022 yılının son çeyreği ise yeni bir yaklaşıma sahne olmuş, bu finansal kurumlar için yeni bir paradigma içinde yeni bir isim önerisi getirilmiştir ki bu isim "katılım finans kurumları"dır. 3 Ekim 2022 yılında lansmanı yapılarak kamuoyuna takdim edilen Katılım Finans Strateji Belgesi, 5 Ekim 2022 yılında Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi tarafından hazırlanan Katılım Finans Strateji Belgesi, sadece katılım bankalarının katılım finans kurumu isminin revizyonunu değil helal gıdadan kitle fonlamasına, yatırım bankacılığında yeşil sukûka neredeyse bütün alanları ihâta eden yeni bir paradigma sunmaktadır. Bu belgede, katılım bankası isminin katılım finans kurumu olarak değiştirilmesindeki temel gerekçeler olarak, hâli hazırda katılım bankalarının bankacılık kanununa tâbi olmaları nedeniyle temel iş modelleri ve kurumsal yönetim yaklaşımları gibi unsurların mevduat bankalarına yaklaşımlarına neden olduğu, bu sebeple de katılım ve mevduat bankalarının mevzuat açısından birbirlerine benzediklerine işaret edilmektedir. Yine belgede önemli bir tespit olarak mevcut mevzuat yaklaşımından kaynaklanan nedenlerle katılım bankalarının risk paylaşımına dayalı ürünleri kullanmalarının mevzuat ve operasyonel yükler getirdiği, bu nedenle katılım bankalarının riskleri daha düşük finansman tekniklerine yöneldikleri belirtilmektedir (Katılım Finans Strateji Belgesi, 2022). Hadd-i zâtında belgede bahsi geçen risk paylaşımına dayalı ürün mudârebe/müşâreke, düşük riskli ürün ise murâbahadır. 1984-2005 döneminde 21 sene özel finans kurumu, 2005'ten beri ise katılım bankası ismiyle varlıklarını sürdüren bu bankalar, eğer strateji belgesinde belirtilen isim önerisi yasalarsa katılım finans kurumu şeklinde yeni isimleriyle Türk finans sistemindeki yerini alacaklardır.

5. Türk Katılım Finans Sisteminde Mudârebe/Müşâreke Uygulamaları

Türk katılım bankalarının fon kullandırım işlemlerindeki genel eğilimin murâbahaya dayalı işlemler olduğu genel bir kabul olmakla birlikte raporlama anlamında günümüzde bu işlemlerin kaç adet murâbaha, mudârebe ve müşâreke olduğunu ve bu işlemlerin hacimlerini detaylarıyla bilememekteyiz. Bununla birlikte 2005 yılından itibaren BDDK tarafından sağlanan konsolide veriler içinde ortaklık finansman tutarlarına da ulaşılabilmektedir. Daha önce yaptığımız bir çalışmada, kuruluşundan (1985) itibaren faaliyet raporlarını internet ortamında kamuoyuna sunan Albaraka Türk Katılım Bankası üzerinden fon kullandırım

tekniklerinin istatistikleri çıkarılmaya çalışılmıştır. Bahsi geçen çalışma 1985-2002 yılları arasında kapsamakta çünkü 2002 yılından sonraki faaliyet raporlarında fon kullandırım işlemlerinin alt kırılımı yani murâbaha/mudârebe vb. gibi bilgilere yer verilmemektedir. İlgili yıllar arasındaki faaliyet raporlarında yer alan verilere göre Albaraka Türk, bir dönem (2001) fon kullandırım hacmi itibariyle toplam finansmanın %36,8 değerindeki bir tutarı mudârebe ya da rapordaki isimlendirilmesiyle Kâr/Zarar Ortaklığı şeklinde finanse etmiştir. İşlem adedi olarak zirvede olduğu dönemde (1987) ise işlemlerin %3,6'sını mudârebe olarak gerçekleştirmiş (1998'den sonra raporlarda işlem adetlerine yer verilmemiştir). 1985-2002 yılları arasındaki toplam fon kullandırımının %24'ü mudârebe, %62'si murâbaha, %14'ü ise finansal kiralama (leasing) ile gerçekleştirilmiştir.

Sema.1. Türkiye'de İslâmi Bankacılığın Gelişimi



Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo.1. Albaraka Türk Tarafından Gerçekleştirilen Murâbaha ve Mudârebe İşlemleri (1985-2002)

Yıl	Murâbaha (Tutar Milyon TL)	Murâbaha (Proje Sayısı)	Mudârebe (Tutar Milyon TL)	Mudârebe (Proje Sayısı)	Finansal Kiralama (Milyon Tutar TL)	Finansal Kiralama (Proje Sayısı)	Diğer (Milyon Tutar TL)	Toplam (Tutar Milyon TL)
1985		158		3		0		24.899
1986	45.583	577	2.968	14		0		48.552
1987	219.729	1301	9.903	49	1.065	5		230.697
1988	271.69	1185	23.519	34	86	2		295.295
1989	543.14	1744	9.961	22	44.01	1003		597.112
1990	811.073	2341	35.662	10	220.518	1228		1.067.252
1991	1.644.378	1965	37.601	2	123.042	223		1.805.020
1992	3.375.435	3411	244.871	15	186.308	129		3.806.614
1993	4.726.395	4019	1.307.727	46	352.667	435		6.386.788
1994	6.744.416	2574	157.269	9	395.901	183		7.297.586
1995	38.842.697	7156	2.568.648	103	2.480.401	304		43.891.746
1996	52.211.233	7409	5.416.266	170	7.286.585	514		64.914.084
1997	79.667.639	7078	18.177.163	237	13.531.068	465		111.375.870
1998	99.654.408		40.719.970		41.202.885			181.577.263
1999	158.085.449		93.998.733		57.856.337			309.940.519
2000	175.481.931		118.331.539		44.989.717		2.416.581	341.219.768
2001	152.910.112		121.002.685		52.010.057		2.672.058	328.594.912
2002	373.984.099		39.002.160		43.052.973		200.006	456.039.232
Toplam	1.149.219.408	40.918	441.046.646	714	263.733.619	4.491	5.288.645	1.859.113.211

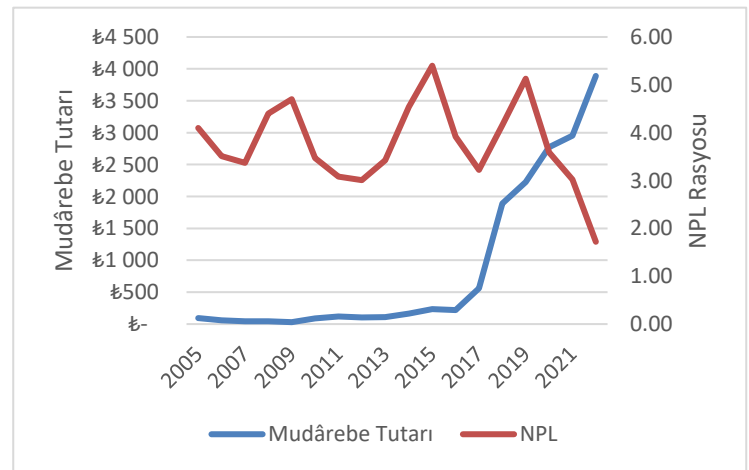
Kaynak: (Atar, 2017, s. 241)

Her ne kadar veriye ulaşma anlamında sıkıntılar yaşansa da Türk katılım bankacılığında son zamanlarda mudârebe işlemleri anlamında olumlu gelişmeler de yaşanmaktadır. Bunlara bir örneklik teşkil etmesi açısından Emlak Katılım Bankası'nın 2022 yılında kamuoyuyla paylaştığı "Proje Tercihli Özel Fon Havuzu Katılma Hesabı" ürünü bu konuda atılmış olumlu adımlardan birisi sayılabilir. 31-90 gün aralığında kırık vâdeli ve üç aylık vâde gruplarıyla açılabilceği belirtilen hesap türünde tasarruf sahiplerinin kendilerine tercih imkânı ile sunulan sektörlerden herhangi birinde birikimlerini değerlendirmeleri mümkündür. Söz konusu hesap türü Türk Lirası, Amerikan Doları, Euro, İngiliz Sterlini ve Gram Altın cinsinden açabilmekte, gerçek kişi müşterilere kur korumalı hesap olarak da tercih imkanı sunulmaktadır. Tüzel kişi hesaplarda ise kur korumalı hesap özelliğinden yararlanabilmek için şirketlerin döviz ve altın bakiyelerini TL'ye dönüştürülmesi şartı aranmaktadır (emlakkatilim.com.tr, 2022).

BDDK raporlamasına göre Türk katılım bankalarının kâr/zarar ortaklığı yani mudârebe finansmanına dayalı verileri 2005 yılından itibaren paylaşılmaktadır (Özel finans kurumlarının bankacılık sistemine dahil olup katılım bankacılığına dönüştüğü yıl (2005) BDDK veri setine dâhil olduğu anlaşılan bu veri satırı, 2005-2018 yılları arasında "kâr zarar ortaklığı yatırımı" adıyla yer alırken 2019'dan itibaren ise "ortaklık finansmanı" ismiyle paylaşılmaktadır).

Buna göre 2005-2022 yılları arasında mudârebe finansman tutarları kısa vâdeli-uzun vâdeli (Bir yıla kadar vâde grubundakiler kısa, bir yıldan uzun vâde grubundaki finansmanlar ise orta-uzun vâdeli olarak kabul edilmektedir) ayırımına göre şöyledir;

Grafik 2. Türk Katılım Bankalarının Kâr/Zarar Ortaklığı (Mudârebe) Finansman Tutarları (2005-2022, Milyon TL)

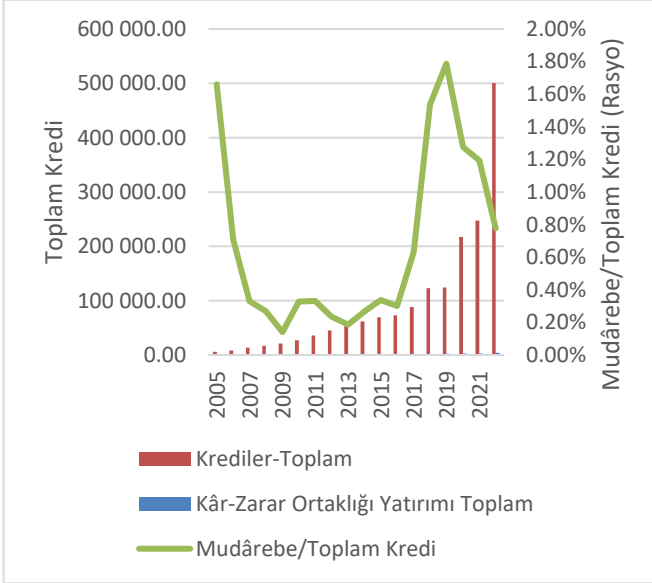


Kaynak: BDDK verilerinden hareketle yazar tarafından hazırlanmıştır.

Katılım bankalarının 2005-2022 kâr/zarar ortaklığı

(mudârebe) verilerini incelediğimizde, yıllara sâri olarak bu bankaların ortaklık finansman işlem tutarlarını artırdığını, 2005'te 75 milyon TL olan tutarın 2022 Ağustos ayına gelindiğinde 3,8 milyar TL'yi aştığını görmekteyiz.

Tablo 2. Türk Katılım Bankacılığı Sisteminde Kâr/Zarar Ortaklığı (Mudârebe) İşlemlerinin Payı (2012-2002, Milyon TL)



Kaynak: BDDK verilerinden hareketle yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 3. Türk Katılım Bankalarının Kâr/Zarar Ortaklığı (Mudârebe) Finansman Tutarları (2005-2022, Milyon TL)

Yıl	Kâr-Zarar Ortaklığı (Mudârebe) Yatırımı Toplam	Krediler-Toplam	Mudârebe / Toplam Kredi
2005	94,94	5.714,45	1,66%
2006	59,36	8.365,23	0,71%
2007	44,45	13.454,50	0,33%
2008	45,26	16.880,80	0,27%
2009	30,00	21.352,09	0,14%
2010	88,55	26.968,10	0,33%
2011	118,51	35.679,77	0,33%
2012	106,32	45.271,92	0,23%
2013	109,18	58.834,38	0,19%
2014	164,82	61.830,17	0,27%
2015	234,83	69.610,40	0,34%
2016	219,17	72.940,06	0,30%
2017	558,28	88.201,22	0,63%
2018	1.892,17	123.051,35	1,54%
2019	2.225,81	124.519,50	1,79%
2020	2.771,55	217.331,91	1,28%
2021	2.953,27	247.585,81	1,19%
2022/08	3.889,20	500.768,30	0,78%

Kaynak: BDDK verilerinden hareketle yazar tarafından hazırlanmıştır.

6. Türk Bankacılık Sisteminde Kalkınma ve Yatırım Bankacılığı

Türkiye’de kalkınma ve yatırım bankacılığı alanında hâli hazırda faaliyette olan 16 adet (11.10.2022 tarihli BDDK kurul kararına göre “Q Yatırım Bankası A.Ş.” unvanıyla yeni bir yatırım bankası kurulmasına izin verilmiştir (resmigazete.gov.tr, 2022)) kalkınma ve yatırım bankası bulunmakta olup 56 bankanın bulunduğu Türk bankacılık sisteminde adet olarak bu bankacılık türü %28’i teşkil etmektedir. Bu bankaların bankacılık sistemindeki aktif büyüklükleri ise %7 seviyesindedir (bddk.org.tr, 2022).

Tablo 4. Türkiye’de Faaliyette Bulunan Kalkınma ve Yatırım Bankaları

Banka İsmi	Sermaye Türü	Sermaye Yapısı	Faaliyete Başlama Yılı
Aktif Yatırım Bankası A.Ş.	Özel	Millî	1999
Bank of America Yatırım Bank A.Ş.	Özel	Yabancı	1992
Bankpozitif Kredi ve Kalkınma Bankası A.Ş.	Özel	Yabancı	1999
D Yatırım Bankası A.Ş.	Özel	Millî	2021
Destek Yatırım Bankası A.Ş.	Özel	Millî	2022
Diler Yatırım Bankası A.Ş.	Özel	Millî	1998
Golden Global Yatırım Bankası A.Ş.	Özel	Millî	2020
GSD Yatırım Bankası A.Ş.	Özel	Millî	1998
İller Bankası A.Ş.	Kamu	Millî	1933
İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş.	Kamu/Özel	Millî	1992
Nuröl Yatırım Bankası A.Ş.	Özel	Millî	1999
Pasha Yatırım Bankası A.Ş.	Özel	Yabancı	1987
Standard Chartered Yatırım Bankası Türk A.Ş.	Özel	Yabancı	2003
Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş. (Türk EXIMBANK)	Kamu	Millî	1964
Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş.	Kamu	Millî	1975
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.	Kamu	Millî	1950

Not: Bank of America Yatırım Bank A.Ş.: 1992 yılında Tat

Yatırım Bankası adıyla faaliyetlerine başlayan banka, 2007 yılında Merrill Lynch European Asset Holdings Inc. tarafından satın alınarak Merrill Lynch Yatırım Bank A.Ş. adını almıştır. 2020 yılında ise Bank of America Yatırım Bank A.Ş. adını alarak bu isimle faaliyetlerini sürdürmektedir (ml.com.tr, 2022). Bankpozitif Kredi ve Kalkınma Bankası A.Ş.: Banka 1999 yılında Toprakbank A.Ş. adıyla kurulmuş olup 2001 yılında TMSF'ye devrolunmuştur. TMSF tarafından ihale ile C Kredi ve Kalkınma Bankası A.Ş.'ye satılmış 2006 yılına gelindiğinde ise bugünkü ismini almıştır. Golden Global Yatırım Bankası A.Ş.: Türkiye'de faizsiz finans prensipleri çerçevesinde hizmet veren ilk ve tek yatırım bankasıdır (goldenglobalbank.com.tr, 2022). İller Bankası A.Ş.: 1933'te Belediyeler Bankası adıyla belediyelere imar faaliyetleri için finansman yaratmak için kurulan banka, 1945 yılına gelindiğinde aynı fonksiyonları sürdürmek üzere İller Bankası A.Ş. olarak faaliyetlerini günümüze kadar sürdürmektedir (ilbank.gov.tr, 2022). İstanbul Takas ve Saklama Bankası A.Ş.: Bankanın %64,18 hissesi Borsa İstanbul A.Ş.'ye, %17,04 hissesi 11 adet bankaya ve %18,78'i 27 adet aracı kuruma aittir (takasbank.com.tr, 2022). Pasha Yatırım Bankası A.Ş.: 1987 yılında Yatırım Bank A.Ş. adıyla kurulan banka 2015 yılında Azerbaycan menşeli PASHA Bank OJSC'ye devredilmiş, bu tarihten itibaren ismi Pasha Yatırım Bankası A.Ş. olarak devam etmiştir. Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş. (Türk EXIMBANK): 1964 yılında Devlet Yatırım Bankası adıyla kurulan banka, 1987 yılına gelindiğinde Türkiye İhracat Kredi Bankası Anonim Şirketi (Türk EXIMBANK) adını alarak bir ihracat kredi bankasına dönüşmüştür. Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş.: Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB) A.Ş. ismiyle 1975 yılında kurulan banka 1988 yılında Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. ismini almış, 2018 yılına gelindiğinde ise Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş. ismiyle faaliyetlerine devam etmiştir (kalkinma.com.tr, 2022).

Kaynak: BDDK verilerinden hareketle yazar tarafından hazırlanmıştır.

Türkiye'de Cumhuriyet dönemiyle başladığını ifade ettiğimiz ve 1925 yılına kadar giden yatırım ve kalkınma bankacılığının, bu sorunlu alanın çözümü için en verimli alanı teşkil edecek bir fırsat penceresi sunabileceği kanaatindeyiz. Başladığı tarih olan 1925'ten 2019 yılına değin yatırım ve kalkınma bankacılığı, Türkiye'de ancak konvansiyonel bankacılığın sunduğu imkânlar dâhilinde değerlendirilebilir iken 2019 yılına gelindiğinde önemli bir mevzuat değişikliğine gidildiğine şahitlik etmekteyiz. BDDK tarafından 25.01.2019 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan "Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" in 19. maddesinin 10. fıkrasında "*Kalkınma ve yatırım bankaları, bu madde hükümleri ile bu madde hükümlerine dayalı olarak yapılacak düzenlemelere uygun olmak ve münhasıran faizsiz yöntemlerle sağlamış oldukları kaynaklarla sınırlı olmak üzere, müşterilerine birinci fıkra da sayılan yöntemlere dayalı olarak finansman sağlayabilir.*" şeklinde belirtilen hüküm gereğince kalkınma ve yatırım bankalarına katılım bankacılığı ürünlerini kullanma yetkisi verilmiştir (Resmî Gazete, 2019). Buna göre mevcut katılım bankalarının yanı sıra kalkınma ve

yatırım bankaları da katılım finans ekosistemine dâhil edilerek katılım bankacılığının etki alanı genişletilmiştir. 2019 yılında düzenlenen bu yönetmelik çerçevesinde faaliyette bulunan bir adet kalkınma ve yatırım bankası bulunmaktadır. 2019 yılının Ekim ayında kurulan ve 2020 yılının Ocak ayında faaliyetlerine başlayan Golden Global Yatırım Bankası A.Ş. unvanlı özel banka, 150 milyon TL özsermaye ve tam teşekküllü olarak katılım esaslı kurulmuş Türkiye'nin ilk ve tek yatırım bankası olma özelliğine sahiptir. Bankanın 2021 faaliyet raporlarına göre finansman uygulamalarına baktığımızda ise mudârebe ya da müşâreke gibi ortaklık şeklinde bir finansmanı henüz gerçekleştirmediğini görmekteyiz. 2019 yılında yapılan düzenleme, esasen bir anlamda İslâmî pencere uygulaması fiili durumunu da doğurmuştur. Zira kamu sermayeli bir kalkınma ve yatırım bankası olan Türk Eximbank 2020 yılında murâbaha yöntemiyle ilk kez bir finansman kullandırma işlemini yapmıştır (Katılım Finans Strateji Belgesi, 2022).

7. Sonuç ve Öneriler

İslâm iktisadı literatüründe modern anlamda İslâmî bankacılığın ilk uygulaması olarak gösterilen Mısır'ın Mith Gamr kasabasında 1963 yılında faaliyetlerine başlayan banka yalnızca dört yıllık bir faaliyet dönemi sonrasında 1967'de kapatılmıştır. İslâmî bankaların mudârebeye dayalı uygulamaları için de önemli bir mihenk taşı ve modeli konumunda olması yönüyle incelemelere konu olan bu bankacılık tecrübesi maalesef aradan geçen yaklaşık 60 yıl boyunca mudârebe uygulamaları açısından halen aşılabılmış değildir. İslâmî bankaların başlangıcından bugüne en önemli tartışma konusu olan fon kullandırma tekniklerinin mudârebeye dayalı olmaması halen canlılığını muhafaza eden bir sorun olarak ortada durmaktadır. Günümüzde dünyada ve Türkiye'de İslâmî bankacılık âdetâ murâbaha bankacılığı şeklinde yapılagelmekte, mudârebe/müşâreke bankacılığı ise istenilen mesâfeyi bir türlü katedememektedir. Burada düşünülmesi gereken bir husus olarak mevcut katılım bankalarının genellikle topladıkları fonları kısa vâdeli temin edebildikleri, bu nedenle de uzun vâdeli finansman imkânlarının kısıtlı olduklarıdır. Meselenin bir diğer yönü ise katılım bankası sermayedarlarının bir yatırım aracı olarak sahip oldukları bankalardan kâr beklentilerinin, kısa vâdeli ve düşük riskli ürünlerin tercih edilmesine sebebiyet verdiği gerçeğidir. Bu beklentinin bir yönü de katılım bankacılığı ekosistemindeki üst düzey yöneticilerin, banka kârlılığını olumsuz etkileyebilecek daha riskli ve orta-uzun vâdeli mudârebe/müşâreke ortaklık finansmanlarından uzak durmak istemeleridir. Öyleyse mevcut katılım bankacılığını teorik olarak, risk iştahı küçük, kısa vâdeli operasyonlar ile kâr maksimizasyonuna giden "murâbaha bankacılığı" ile risk iştahı yüksek, orta-uzun vâdeli operasyonları göze alabilen "mudârebe/müşâreke bankacılığı" şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Çalışmadaki verilerle ortaya konulduğuna göre bugün katılım finans sektöründe hâkim olan yapı murâbaha bankacılığıdır. 2005-2022 yılları

arasındaki toplam fon kullandırmalarının içerisinde mudârebe/müşâreke ortaklığının payı %1'i (0,90) bile bulmamaktadır. Halbuki 1985-2002 yılları arasında bir katılım bankasının toplam fon kullandırmaları içerisinde mudârebe/müşâreke ortaklığının payı %24'ü bulabilmiştir.

2019 yılında bankacılık mevzuatında gerçekleştirilen ve kalkınma ve yatırım bankacılığına faizsiz bankacılık ürünlerini kullanma imkânını getiren değişiklik doğrultusunda Türkiye'de hali hazırda yalnızca "Golden Global Yatırım A.Ş." isimindeki banka tam teşekküllü olarak katılım esaslı kalkınma ve yatırım bankası olarak çalışmakta olup, bu tür bankaların sayılarının artması ve katılım finans ekosisteminin mudârebe/müşâreke bankacılığı fırsatlarından daha fazla yararlanabilmeleri için önerilerimizi şöyle sıralayabiliriz;

i. Kamu sermayesiyle kurulacak tam teşekküllü bir kalkınma ve yatırım bankası. Bankanın ana sözleşmesinde fon kullandırmalarının yalnızca mudârebe/müşâreke ortaklığı şeklinde gerçekleştirileceği belirtilerek fiili uygulamanın murâbaha ya da diğer ortaklığa dayanmayan ürünlerin kullanılmasının önüne geçilmelidir. Kurulacak bu bankanın yönetim kurulu ve üst düzey yöneticilerinin performans kriterleri risk iştâhı yüksek ve orta-uzun vâdeli yatırımları öngörecektir bir şekilde belirlenmelidir.

ii. Kalkınma ve yatırım bankalarına kamu projelerine ortaklık etme imkânı sağlanması ve bu projelere ilişkin menkul kıymetler ihraç ederek gerek kitle fonlaması gerekse nitelikli yatırımcılara bunların satılabilmesinin önünün açılması. Bu şekilde kamu tarafından gerçekleştirilen kârlı projelere halkın yatırım yapabilmesinin önü açılacak, özellikle ekonomideki enflasyonist dönemlerde TL'den kaçmak isteyen insanlar için döviz ve altın haricinde yatırım yapılabilir alternatif bir yatırım aracı sağlanmış olacaktır.

iii. Mevcut katılım bankalarının iştirakleri şeklinde kurulan girişim sermayesi şirketlerinin esasen bir yatırım bankası hüviyetinde çalışmasını sağlayacak mevzuat alt yapısının oluşturulması. Hâli hazırda faaliyette bulunan katılım bankalarına ait birçok iştirak şirketi, özellikle teknolojik yatırımları (fin-tech) finanse etmekte ve bir nevi "venture capital" şeklinde çalışmaktadır. Bu iştirak firmalarına ilişkin BDDK, TKBB, TBB gibi kurum ve birlikler nezdinde bir raporlama yapılmadığı için bu girişim sermaye şirketlerinin kamuoyu ve akademisyenler nezdinde inceleme ve analizleri de yapılamamaktadır. Bu verilerin sağlanması, konsolide bir şekilde periyodik olarak sunulması ve kamuoyu ile bu verilerin paylaşılması için ilgili kurumlar tarafından çalışma başlatılmalıdır.

iv. Türk katılım finans ekosistemi içerisinde yer alan katılım bankaları ve diğer paydaşlar ile gerçekleştirilecek çalıştay, kolokyum, sempozyum ve benzeri akademik nitelikli çalışmalarla mudârebe/müşâreke ortaklığı finansmanının önündeki engellerin neler olduğu, ortaklık finansmanının artırılması için hangi adımların atılması gerektiğinin tartışılması gerektiği kanaatindeyiz.

Kaynakça

Devlet Arşivleri

1950). BOA 110-696-4. İstanbul.

(1950). BOA 122-41-2. İstanbul.

(1963). BOA 168-6-14. İstanbul.

Diğer Kaynaklar

Atar, A. (2017). Teoriden Pratiğe: Dünyada ve Türkiye'de İslâmi Bankacılığın Dünü ve Bugünü. İ. Eroğlu, Y. Temür, & S. Kekevi içinde, İslami Perspektifte İktisadi Yaklaşımlar (s. 215-258). Bursa: Ekin Yayınevi.

Bankacılık Kanunu. (2005, Kasım 19). mevzuat.gov.tr: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5411.pdf> adresinden alındı

bddk.org.tr. (2022, Mart). Türk Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri:

<https://www.bddk.org.tr/Veri/EkGetir/8?ekId=86> adresinden alındı

Cingi, S. (1988). Dışticaretin Finansmanında Yeni Bir Kurum: Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(1-2), s. 19-27.

Çelik, İ. E. (2011). Türk Bankacılık Sektöründe Yatırım Bankacılığı Uygulaması ve Ekonomiye Etkisi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi.

Erdal, İ. (2022). Türkiye Sanayi ve Maden Bankası. Atatürk Ansiklopedisi, s. 1-3.

Iannotta, G. (2010). Investment Banking. Londra: Springer.

Katılım Finans Strateji Belgesi. (2022, Ekim 5). cbfo.gov.tr: <https://www.cbfo.gov.tr/sites/default/files/2022-10/cumhurbaşkanlığı-finans-ofisi-katılım-finans-strateji-belgesi.pdf> adresinden alındı

Kayabaş, N. (1989). Türkiye'de Kalkınma ve Yatırım Bankacılığı. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). (2019). sbb.gov.tr: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf adresinden alındı

Resmî

Gazete:

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18323.pdf> adresinden alındı

Shibu, A. A., & Chachi, A. (2021). Development of Islamic Banking And Finance: The Contribution of Ahmed Abdul Aziz Al Najjar. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 8(4), s. 223-235.

(1963). Kalkınma Plânı -Birinci Beş Yıl- 1963-1967. Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası

- (1964). Devlet Yatırım Bankası Hakkında Kanun . Ankara: TBMM Kanun Tutanakları.
- (tarih yok). Düstur 1. Tertib. İstanbul.
- (2005, Ekim 19). Bankacılık Kanunu: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5411.pdf> adresinden alındı
- (2019, Ocak 25). Resmî Gazete: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/01/20190125-11.htm> adresinden alındı
- (2022, Ekim 2). tkbb.org.tr: https://tkbb.org.tr/Documents/seykor_mukayese/TEMM_UZ_2022.pdf adresinden alındı
- (2022, Ekim 8). tmsf.org.tr: <https://www.tmsf.org.tr/tr/Tmsf/Mevduat/mevduat.kapsam> adresinden alındı
- (2022, Ekim 11). emlakkatilim.com.tr: <https://emlakkatilim.com.tr/proje-tercihli-ozel-fon-havuzu-katilma-hesabi> adresinden alındı
- (2022, Ekim 12). takasbank.com.tr: <https://www.takasbank.com.tr/tr/hakkimizda/tanitim/sermaye-yapisi> adresinden alındı
- (2022, Ekim 12). goldenglobalbank.com.tr: <https://goldenglobalbank.com.tr/tr/hakkimizda> adresinden alındı
- (2022, Ekim 12). ilbank.gov.tr: <https://www.ilbank.gov.tr/sayfa/tarihce> adresinden alındı
- (2022, Ekim 12). ml.com.tr: <https://www.ml.com.tr/> adresinden alındı
- (2022, Ekim 13). kalkinma.com.tr: <https://kalkinma.com.tr/bizi-taniyin/tarihce-statu-ve-sermaye-yapisi> adresinden alındı
- (2022, Ekim 14). resmigazete.gov.tr: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/10/20221014-2.pdf> adresinden alındı

Extended Summary

Purpose

Islamic banking as part of the Islamic economy is relatively new compared to the banking experience in the West, which dates to the 15th century. The share of these relatively new Islamic banks in the asset size of banks in the world is not even 1%. Considering the population of Muslims, who constitute a quarter of the world's population today, it can be stated that Islamic banking is far behind in this respect. There are many reasons for the low volume of Islamic banks compared to conventional banks. Even despite this low volume, the fact that Islamic banks use murabaha product more than mudaraba/musharaka especially in fund disbursement transactions is criticized by some people, and it is argued that real Islamic banking should be done through mudaraba/musharaka method. As a reflection of the general trend in the world, the situation in Islamic banking in Turkey is the same. In other words, Turkish Islamic banks prefer murabaha in their fund allocation transactions instead of the financing model in the form of mudaraba/musharaka partnership. In the light of the data obtained, this study examines the fund disbursement methods of Islamic banks in Turkey from 1985, when they started their operations, to the present day (2022), and tries to discuss whether the current picture that has emerged for 37 years may not change in the future due to the dominant paradigm.

Approach

In fact, when we look at the history of Turkish finance, we see that cash waqfs also widely preferred murabaha financing over mudaraba financing. Therefore, from the cash waqfs, whose existence dates to the 15th century, to the present day, whatever organization, or institution, be it a bank or a cash waqf, has been turning to relatively short-term financing instruments with low risk. In fact, this situation is understandable for reasons such as the aim of protecting the capital in cash waqfs and not risking the profit to be distributed to account holders in participation banking. Since the maturity of the funds collected in the Turkish banking system in general and participation banks is quite short, it is also understandable that they do not turn to long-term financing methods. Therefore, we can state that structurally, it does not seem possible for Turkish participation banks to provide financing through the mudaraba method within the current paradigm. We believe that the existing development and investment banking in the Turkish banking system provides a suitable ground for this new approach, which we can call mudaraba banking.

Findings

There are currently six participation banks in Turkey, three of which are public and three of which are privately owned, while three more privately owned digital participation banks have received permission from the BRSA (Banking Regulation and Supervision of Agency) and are about to start operations. When we look at the development and investment banks in Turkey, we see that there are 16

development and investment banks currently operating in the field of development and investment banking in Turkey. In the 56-bank Turkish banking system, this type of banking constitutes 28% of the total number of banks. The first example of development banking, which had a very important function in the early years of the Republican era, was the Industrial and Mining Bank of Turkey, established in 1925. It can be said that these banks also played a very important role in the "planned economy" model in the 1960-1980 period. Although the function of development banking, which has historically been important for Turkey's economic development, has changed in recent years, it still has the potential to finance investments. In this study, the historical development process of Islamic (participation) banking in Turkey and the development process of development and investment banking are discussed, and a synthesis type of banking that emerged with the combination of these two types of banks is mentioned. In 2019, with a legislative amendment, development and investment banks in Turkey were able to use the instruments of participation banks. In other words, there is no legislative change that needs to be made at this stage, only a capital investment that will start this practice. It is suggested that this new type of bank, which we can call participation development and investment bank, can be a prototype for mudaraba banking with a new bank to be established with public capital.